

JAMES BUCHANAN ÜZERİNE*

Yazan: Amartya Sen

1998 Nobel Ekonomi Ödülü Sahibi

Tercüme Eden: Serdar Yay

Doç. Dr.

İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: serdar.yay@idu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8726-744X

Öz

James Buchanan'ın odaklandığı ortak akıl yürütme fikri, günümüz dünyasının karşı karşıya olduğu sorunların çözümünde akılda tutulması gereken son derece önemli bir unsurdur. Küresel ısınma ya da başka çevresel tehditlerden, yıkıcı boyuttaki işsizlik ve durma noktasına gelmiş ekonomilere kadar hangi sorunla ilgileniyor olursak olalım, ortak akıl yürütmeye duyulan ihtiyaç hiçbir zaman bu kadar büyük olmamıştır. Buchanan'ın da büyük katkılar sağladığı, açık fikirlilikle yürütülen ortak akıl yürütme kültürünün geliştirilmesi, onun büyüklüğünün en önemli göstergelerinden biridir. Bu yönüyle sadece iktisatçılar ve sosyal bilimciler değil, tüm dünya Buchanan'a büyük bir minnet borçludur.

Bundan iki yüzyıldan fazla zaman önce, 1807 yılında William Wordsworth şöyle yazmıştı: “Her büyük ve özgün yazar, ne kadar büyük ve özgünse, o ölçüde kendi takdir edilme zevkini de kendisi oluşturmak zorundadır.” James Buchanan'ın büyüklüğünün çeşitli yönlerini düşünürken bu Wordsworth'ün sözleri aklıma geldi. Buchanan'ın özgünlüğü öylesine dikkat çekici ve kapsamlıdır ki, onun büyüklüğünü çok sayıda etkileyici katkısından herhangi biriyle özdeşleştirmek kolaydır. Kendi önceliklerimize göre, Buchanan'ın büyüklüğünü; kamu tercihi

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Çalışma, “Sen, A., (2011), *On James Buchanan, Journal of Economic Behavior & Organization*, 80 (2): 367-369.” isimli makalenin tercümesidir. Makalenin yayın hakları *Journal of Economic Behavior & Organization* dergisine aittir.

teorisinin kurucusu olması, anayasacılık felsefesinin temel gerekçelerine ışık tutması ya da piyasa ile özgürlük arasındaki bağı netleştirmesi gibi katkılarında arayabiliriz. Görünüşe bakılırsa, bu cevapların her biri James Buchanan'ın büyüklüğüne dair makul bir teşhis sayılabilir. Ancak bunların her biri -veya hepsinin toplamı- Buchanan'ın iktisadi, siyasi ve hukuki düşüncüyü nasıl zenginleştirdiğini tam anlamıyla yansıtamaz.

Buchanan tüm bunlara ek olarak, Wordsworth'ün ifadesiyle, özellikle kamusal tartışmanın ve toplumsal etkileşimin rolüyle ilgili olarak sosyal düşüncede incelikli yaklaşımı takdir etmeye yönelik son derece önemli bir “*kültür*” de yaratmıştır. Buchanan'ın hayatı boyunca vurguladığı kurumsal yapılar bu geliştirilmiş kültürün bir dayanağıysa, bireyler arası etkileşime yaptığı sürekli vurgu da hiç şüphesiz diğeridir. Sahip olduğum bu kısa sürede, bu düşünsel çizgiyi takip ederken, kendi kahramanlarımdan biri olan Buchanan'ın rolüne kısaca değinmek istiyorum. Elbette Buchanan'ın olağanüstü başarılarının herhangi bir perspektiften yapılacak tekil bir değerlendirmesinin, onun başka birçok hayranını tatmin etmeyeceğini de biliyorum. Yine de bana verilen görevin hakkını vermek adına, kendi bakış açımı sunmak isterim.

Başlarken Buchanan'ın kendi kahramanları olan Frank Knight ve Knut Wicksell'i değil de, günümüzde Avrupa Aydınlanması olarak adlandırılan daha erken dönem bir entelektüel çabayı anmak istiyorum. Gerçi Knight ve Wicksell de bu uzun tarihsel çizginin birer parçası olarak değerlendirilebilir. 18. yüzyıldaki birçok Aydınlanma düşünürü -Adam Smith, Immanuel Kant ve Marquis de Condorcet gibi isimler- akla dayalı bir toplum arzuluyorlardı. Bu toplumda inançtan çok akıl egemen olacak ve kamusal akıl yürütme, insani etkileşimin temel boyutlarından biri olacaktı. “*Müzakereye dayalı yönetim (government by discussion)*” ifadesinin kökeni 19. yüzyılda Walter Bagehot'a veya John Stuart Mill'e atfedilse de, aslında Smith, Kant ve Condorcet'in kendi siyasal felsefeleri aracılığıyla bir önceki yüzyılda ulaşmaya çalıştıkları şey tam da buydu.

Ne var ki, ortak akıl yürütmeye yönelik bir zevki geliştirmek ve bunu toplumsal kabul görür hâle getirmek hiç de kolay değildir. Smith ve Kant çoğunlukla akademik düşünürler olarak kalmışken, aynı zamanda fikirleri eyleme dönüştürme becerisiyle öne çıkan Condorcet, hoşgörülü ve etkileşimli bir toplum yaratma çabasında başarısız olmuş, öyle ki “*terör dönemi*” sırasında idam edilme tehdidiyle karşı karşıya kalınca başkalarının elinden ölmek için kendi yaşamına son vermeyi seçmiştir.

James Buchanan'ın sosyal düşünce alanındaki liderliği -ki kamu tercihi kuramının yeni bir disiplin olarak inşasındaki öncü rolü bunun bir parçasıdır- hem tartışmaya dayalı hem de savunmaya açık bir ortak akıl ortamı oluşturma etmeye yönelik derin bir düşüncenin ürünüdür. Bu yaklaşım, yalnızca Buchanan'ın yazılarında ana temalardan biri olmakla kalmamış, aynı zamanda onun demokrasiye, özgürlüğe, “*anayasal iktisat*”a, piyasa ekonomisinin kullanımına ve hatta kamu maliyesinin temel ilkelerinin anlaşılmasına yönelik diğer entelektüel bağlılıklarına da şekil kazandırmıştır. Onun çabaları, yeni bir teorem ya da analitik sonuç ortaya koymaktan çok, ortak karar alma iklimini dönüştürmeye yöneliktir.

Bu bağlamdaki ilişkileri açıklığa kavuşturmak adına, özellikle Buchanan'ın kamu tercihi teorisi ile Arrow'un sosyal tercih teorisi arasındaki ilişki üzerine bazı değerlendirmeler sunmak istiyorum. Marquis de Condorcet, Jean-Charles de Borda gibi diğer Fransız matematikçilerle birlikte, kişiler arası tercihlerin matematiksel biçimde birleştirilmesi konusundaki öncü çalışmalarıyla bilinir; Arrow'un sosyal tercih teorisinin kökeni de bu çizgiye kadar uzanır. Ancak Condorcet, bireylerin mevcut tercihlerini toplamanın ötesinde, ortak tartışmaların insanların görüş ve önceliklerini değiştirebileceği fikrine büyük önem vermiştir. Buchanan, 1954 yılında *Journal of Political Economy* dergisinde yayımladığı iki son derece önemli makalesiyle, sosyal tercih teorisi kadar kamu tercihi teorisinin de merkezi bir ilgi alanına dönüşmesi gereken bu tartışmanın önemini açıklığa kavuşturarak konuya çok büyük bir katkı sağlamıştır. Buna karşın, Arrow başlangıçta şu yaklaşımı benimsemiştir: “*Bireysel değerler veri kabul edilir ve karar alma sürecinin niteliği tarafından değiştirilemez (Arrow, 1951).*” Buchanan ise şunu savunmak zorunda kalmıştır: “*Demokrasiyi ‘tartışma temelli yönetim’ olarak görmek, bireysel değerlerin karar alma sürecinde değişebileceğini ve gerçekten değiştiğini kabul etmeyi gerektirir (Buchanan, 1954).*” Bu bağlamda ileri sürülebilir ki, Arrow'un çerçevesinin Buchanan tarafından genişletilmesi sayesinde, demokratik modernitenin temelini oluşturan, toplumlarda akılcı karar almayı ilerletme hedefini taşıyan Aydınlanma düşüncesine hakkıyla hizmet edebilmek mümkün olmuştur.

Kendim de bu bağlamda yer aldığım bir konudan söz ederek, meseleyi somutlaştırmak istiyorum. Dünyadaki kıtlıklar tarihine bakıldığında çarpıcı bir gerçek karşımıza çıkar: İşleyen bir demokratik toplumda hiçbir zaman kıtlık yaşanmamıştır. Bu ampirik olguyu açıklarken, sadece demokratik oylama mekanizmalarının, potansiyel kıtlık mağdurlarına hükümeti düşürebilecek bir oy hakkı sağladığına işaret etmek yeterli değildir. Zira kıtlıktan etkilenen nüfus oranı

genellikle çok düşüktür (çoğunlukla %5'ten az, neredeyse hiçbir zaman %10'dan fazla değildir). Peki, böylesine küçük bir seçmen kitlesi nasıl olur da kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek, seçimli demokrasilerde kılıkları önleyecek kadar etkili bir güç haline gelir? Bu noktada, kamuoyunda yoksunluk olayları hakkında yapılan tartışmalarla ortaya çıkan değer oluşumu sürecini incelemek büyük önem taşır. Bu tür kamu tartışmaları, yurttaşlarda empati ve siyasi sorumluluk geliştirerek, böylesi felaketlerin önlenmesi için harekete geçmelerini sağlar. İşte bu süreç -Buchanan'ın özellikle vurguladığı ve bizlere anlamamıza öncülük ettiği kamusal akıl yürütmenin bütünleyici bir yönü olarak- demokrasiyi “*müzakereye dayalı yönetim*” olarak ele almanın, kılık gibi yıkıcı toplumsal olayların önlenmesinde neden merkezi bir rol oynadığını açıklar.

Bu örneği değerlendirirken, bir başka görünüşte çelişkili noktaya değinmek cazip gelebilir: Buchanan'ın, kamusal tartışmaların değer yaratmadaki rolüne dair yaklaşımı, acaba onun diğer bir ilkesini, yani insanları yalnızca kişisel çıkar peşinde koşan varlıklar olarak görme anlayışını reddetmeyi mi gerektiriyor? Kişisel çıkarın insan davranışındaki baskınlığı, Buchanan'ın kamu tercihi teorisinin temel ilkelerinden biri değil midir? Ve bu ilke, piyasa ekonomisinin ekonomik etkinlik üretme kabiliyetini açıklamada gerekli değil midir? O halde, Buchanan'ın entegre yaklaşımında bir tür çelişki yok mudur?

Bu sorgulama biçimi, bana kalırsa, Buchanan'ın insan davranışı ve toplumsal etkileşim konusundaki incelikli düşüncesinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Buchanan, insanı, akıl yürüten ve birbirleriyle etkileşim hâlinde bulunan bir varlık olarak ele alır ve bu resimde kişisel çıkar elbette bir rol oynar. Ancak bu, insan davranışını etkileyen tek faktör değildir. Buchanan'a göre, insan davranışındaki çıkar temelli teşviklerin yeri ve piyasa etkinliği yaratmadaki katkısını göstermek için çıkar temelli motivasyon modelinin belli bir ölçüde kabul görmesi gerekir. Ancak bu, onun da belirttiği üzere, “*genel anlamda anlaşılan kişisel çıkar ya da fayda maksimizasyonunun en geniş anlamıyla bile, modern ‘iktisadi emperyalistlerin’ ileri sürdüğü tüm açıklayıcı yükü taşıyabileceği anlamına gelmez (Buchanan, 1977).*” Buchanan'a göre, kişisel çıkar peşinde koşma davranışı, insan motivasyonunun yalnızca bir parçasıdır; ki bu da piyasaların işleyebilmesi için gerekli olan şeydir. Buchanan'ın açıklamasına göre: “*Bu yaklaşım, bana Aristoteles ve diğer herkesle birlikte insanın gerçekten toplumsal bir varlık olduğunu kabul etme ve aynı zamanda Adam Smith'le birlikte insan davranışında başkalarına duyulan sempatiye önemli bir rol tanıma imkanı verir (Buchanan, 1977).*”

Dolayısıyla, Buchanan'ın teşviklere atfettiği rolü anlamak için herhangi bir "inanmama iradesini askıya alma" çabasına gerek yoktur; insanı aslında olmadığı şekilde dar görüşlü ve sadece çıkar peşinde koşan bir varlık olarak kurgulamaya da ihtiyaç yoktur. Buchanan'ın katkı sunduğu ve geliştirdiği "kültür" -yani, insanın kamusal etkileşim ve ortak akıl yürütme yoluyla zihinsel ve ahlaki anlamda genişlemesi- onun toplumda piyasaların yerini ısrarla savunmasıyla çelişmez. Ancak burada dikkat edilmesi gereken şey, Buchanan'ın piyasaya atfettiği yerin, iyi bir toplumun ya da hatta etkin bir ekonominin yalnızca piyasa yoluyla inşa edilebileceği anlamına gelmediğidir. Bir piyasa ekonomisi, çözüm üretmediği alanlarda etkileşim temelli başka kurumların devreye girmesini gerektirdiğinde, Buchanan'ın genel yaklaşımında herhangi bir gerilim söz konusu değildir. Onun kendi ifadesiyle: "*Temelde Adam Smith'in tasvir ettiği şekliyle piyasa ekonomisi, toplumsal düzenin zorunlu bir parçasıdır, hatta muhtemelen en önemli parçası. Ancak ekonomi kendi başına işleyemez; hukuk ve kurumlar yapısı içinde yer almalı ve o yapı içinde işlev gördüğü kabul edilmelidir (Buchanan, 1977).*" Bu diğer kurumsal yapıların seçimi ve işleyişi de yine, kamusal etkileşim ve ortak akıl yürütme yoluyla alınacak toplumsal kararların bir parçasıdır.

Buchanan'ın çalışmalarının bence en önemli yönlerinden biri üzerine yaptığım bu sunumun sonunda, küçük bir değerlendirmede bulunmak istiyorum: Buchanan'ın odaklandığı ortak akıl yürütme konusu, günümüz dünyasının karşı karşıya olduğu sorunların çözümünde özellikle akılda tutulması gereken bir meseledir. İster küresel ısınma ve diğer çevresel tehditlerle, ister yıkıcı işsizlik ve durma noktasındaki ekonomik sorunlarla ilgileniyor olalım; ortak akıl yürütmeye olan ihtiyaç, hiçbir zaman bu kadar güçlü olmamıştır. James Buchanan'ın açık fikirli bir şekilde geliştirilmesine büyük katkı sunduğu ortak akıl yürütme kültürünün inşası, onun büyüklüğünün en önemli göstergelerinden biridir ve bu nedenle yalnızca iktisatçılar ve sosyal bilimciler değil, tüm dünya ona büyük bir şükran borçludur. Jim Buchanan'ı onurlandırmak üzere burada bulunmaktan derin bir ayrıcalık duyuyorum.

Kaynakça

Arrow, K., (1951), Social Choice and Individual Values. Wiley, New York.

Buchanan, J., (1954), Individual Choice in Voting and the Market. Journal of Political Economy, 62, 334–343.

Buchanan, J., (1977), Freedom in Constitutional Contract: Perspectives of a Political Economist. Texas A&M University Press, College Station and London.